

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O'RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI VETERINARIYA VA CHORVACHILIKNI
RIVOJLANTIRISH DAVLAT QO'MITASI**

**SAMARQAND DAVLAT VETERINARIYA MEDITSINASI, CHORVACHILIK VA
BIOTEXNOLOGIYALAR UNIVERSITETI**

**“VETERINARIYA, CHORVACHILIK, BIOTEXNOLOGIYA,
IQTISODIYOT VA AGROIQTISODIYOT SOHALARIDAGI
DOLZARB MASALALAR YECHIMIGA INNOVATSION
YONDOSHUV” mavzusidagi**

**MAGISTRLAR VA IQTIDORLI TALABALARNING
ILMIY-AMALIY KONFERENSIYASI MATERIALLARI**

T O' P L A M I

2022-yil 27-28-may

46. Imomaliyev Sh., Djumanov S.M. Sigirlarda bachadon chiqishi sabablari, davolash va oldini olish.....	133
47. Maqsudov M., Djumanov S.M. Tug'ish patologiyalarini davolashda jarrohlik usullari.....	135
48. Raxmonov L., Djumanov S.M. Kataral-yiringli mastitlar ularni davolash va oldini olishni takomillashtirish (<i>Adabiyotlar tahlili</i>).....	140
49. Shirinboev Sh., Narbayev Q., Raxmonov U.A. Tovuqlar gipovitaminozlarining profilaktikasi.....	143
50. Umirzakov I.S., Shakilov U.N., Eshburiyev B.M. Mahsuldor sigirlarda subklinik mastitlarni diagnostikasi va profilaktikasi (<i>Adabiyotlar tahlili</i>).....	146
51. Бабамуратова Н.Б., Юсупова З.М., Эшбурнев С.Б. Кормовые токсикозы у рыб.....	149
52. Аззамов С., Сафаров М.Б. Голштин зотли сермахсул сигирларнинг Самарканд вилояти шароитида рацион таҳлили ва қоннинг айрим биохимик кўрсаткичлари.....	153

2. OZIQ-OVQAT XAVFSIZLIGINI TA'MINLASHDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARNING O'RNI

1. Ahmadov A.I., Davlatov R.B. Tovuqlarning infeksiyon laringotraxeit kasalligi va uni oldini olish tadbirlari.....	156
2. Azizov Z.Q., Murodov S.M. Kasal hayvonlar go'shtini formalinli reaksiya yordamida aniqlash.....	158
3. Bobomurodov R.I., Shapulatova Z.J. Parandalarning nyukasl kasalligini immun quvvatini "gatr" orqali aniqlashda antigen sifatida "la-sota" shtammlari vaksinalardan muqobilini aniqlash.....	162
4. Boliyev Sh.M., Suyunov R.U., Rasulov Sh.Sh., Rasulov O'.I. Probiotiklar antibiotiklarga alternativ vosita.....	165
5. Erkaev M.A., Arzimurodova R.E. Asalarilar varroatoziga qarshi kurash.....	168
6. Xolbekova G.B., Fayzullayev I.A., Ro'ziqulov R.F. Shartli patogen mikroorganizmlar muammosi va ularning o'ziga xos xususiyatlari.....	170
7. Habibullayev S.L., Xushnazarova M.I., Raxmatova U.X., O'rolova G.I., Tolibova F.T., Xushnazarov A.X. Quyunchilik xo'jaliklarini eymeriozdan asrash...	173
8. Ismoilov A.I., Ruziyev Z.E. Qoramollar leykozida infeksiyon jarayonlarning kechishi.....	176
9. Kayumov Sh.A., Ibragimov F.B. Asal tarkibidagi invert shakar miqdorini aniqlash.....	179
10. Mamatkulova N.I., Yaxshiboyeva L.X., Toshqo'ziyev B.A. Trematodozlarni o'rganilishida xorijiy va respublikamiz olimlari tomonidan olib borilgan ilmiy tadqiqotlar.....	181
11. Mamatmuradov F.N., Saparbaev U.N., Rasulov O'.I. Oziq-ovqat mahsulotlarini soxtalashtirish va qalbakilashtirish.....	186
12. Mamayunusova Z.Q., Elbekov J.M., Abdullayeva D.I. Tovuq tuxumining sifatini baholash.....	188
13. Mustafoev B.B. Favqulodda vaziyatda veterinariya nazorati.....	191
14. Mustafoev B.B., Suvonova G.A., Shernazarov Sh.Sh. Atrof muhitni muhofaza qilishda ekologik ta'lim - tarbiyani shakllantirish asosiy omil.....	195
15. Narzullayev A.A., Aktamov E., Do'skulov V.M. Sutning makroelement birikmalari.....	197

yo'llari reseptorlariga ta'siri va pastga osilib turishi, tuqqan hayvonni orqa tomoni juda past joyda yotishi katta ahamiyatga ega bo'ladi. Shuning uchun odatda yo'ldosh ajralgandan keyin bachadonni chiqib qolishi kuzatilmaydi. Sigirlarda katta qorinda qattiq oziqa massasining ko'p bo'lishi va bachadon devorini ta'sirlantirishi tuqqandan keyin ham to'lg'oq va kuchanishlarga sabab bo'lishi mumkin.

Eshburiyev B.M ma'lumotlariga qaraganda, bachadonni amputatsiyasi. Operatsiya hayvonning yotgan yoki turgan holatida o'tkaziladi. Amputatsiyadan oldin 0,5-1 % - li novokain eritmasi bilan infiltratsion anesteziya o'tkaziladi. Bunda eritma ligatura qo'yiladigan (bog'lanadigan) bachadon to'qimalaridan biroz yuqori, bachadon bo'yinchasiga yaqinroq joyga yuboriladi. Infiltratsion anesteziya bilan bir vaqtda dum qismida epidural anesteziya ham o'tkazilishi mumkin. Bachadon 0,1 % -li kaliy permanganat, 2 % - li achchiqtosh eritmalari bilan yaxshilab yuviladi. Shundan keyin bachadon bo'ynidan 10-15 sm uzoqlikda, hayvonlarni bichishda qo'llanadigan ip bilan sirtmoq solinadi. Veterinariya akusherligi B.M.Eshburiyev Toshkent 2018 yil [6].

Xulosa: Adabiyot ma'lumotlarini tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, hozirgi kungacha sigirlarda bachadon chiqishi sabablari, davolash va oldini olish va uning oqibatida kelib chiqadigan asoratlar, kasallikning tarqalishi, sabablari, kasallikni ertachi aniqlash, davolash va oldini olishning samarali usullari to'liq o'rganilmagan. Bu o'z navbatida xo'jaliklarning iqtisodiy imkoniyatlarini hisobga olgan holda kasallikni davolash va oldini olishda samaradorligi yuqori va arzon mahalliy vositalardan foydalanishni keng yo'lga qo'yish dolzarb muammolardan ekanligini izohlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Кондрахин И.П., Левченко В.И. Диагностика и терапия внутренних болезней животных. М.: Изд.ООО «Аквариум-Принт», 2005.С.-652-664
2. Коба И.С. Усовершенствование комплексной фармакотерапии при остром послеродовом мастите бактериально-микозной этиологии. Автореф. дисс.докт.вет. наук. 2009. С-28-33.
3. Студенцов А.Н., Шипилов В.С., Субботин Л.Г., Преображенский О.Н. Ветеринарное акушерство, гинекология и биотехника размножения, 7-ое изд. М.: "ВО Агропромиздат", 1999.
4. Субботин В.М., Субботина.С.Г., Александров И.Д. Современные лекарственные средства в ветеринарии. Феникс Ростов-на-дону 2000.
5. Баймишев, Х. Б. Практикум по акушерству и гинекологии: учебное пособие. – 2-е изд. перераб. и доп. – Самара: РИС СГСХА, 2012. – 300 с.
6. Eshburiyev B.M. Veterinariya akusherligi. Darslik, Toshkent, 2018.
7. Eshburiyev B.M., Eshburiyev S.B., Djumanov S.M. Veterinariya akusherligi fanidan amaliy-laboratoriya mashg'ulotlar. O'quv qo'llanma, Samarqand, 2020.

UDK: 619:636.2:618

TUG'ISH PATOLOGİYALARINI DAVOLASHDA JARROHLIK USULLARI

Magistrant: Maqsudov M.,

Ilmiy rahbar: v.f.n., dotsent Djumanov S.M.

Annotasiya: Maqolada Sigirlarning patalogik tug'ishlarida birinchi yordam kursatish usullari, homilani notug'ri kelishi tana azolarini qayrilib qolish holatlarida akusherlik yordam kursatish texnikalari ulik homilani kesib olish usullarini hamda, tug'ish patologiyalarini jarrohlik usullaridan va dori vositalaridn foydalanish bo'yicha adabiyotlar ma'lumotlari keltirib o'tilgan.

Kalit so'zlar: Tug'ish patologiyasi, tug'ishdan keyingi patologiyalar, segmentlar, homilaning patologik rivojlanishi, homila boshini qaytishi, keserovasecheniya, fetatomiya, eg'izak homila, kuz ilmoqlari.

Kirish Chorvachilik tarmog'ini jadal rivojlantirish zamonaviy va innovasion uslublarini joriy etish, mahsulotlar ishlab chiqarish hajmini oshirish va turlarini kengaytirish, shuningdek aholini mahaliy sharoitda ishlab chiqarilgan sifati va arzon chorva mahso'lotlari sut-go'sht bilan uzluksiz taminlash hamda chorvachilikga ixtisoslashgan korxonalarni Davlat tamonidan qo'llab quvvatlash maqsadida Prezidentimiz tamonidan 2020 yil 29-yanvardagi PQ-4576-son qarorida kursatib utilgan unga ko'ra chorvachilik bilan shug'ullanuvchi fuqarolar bilan hamkorlikni taminlash chorvachilikning barcha tarmoqlari va naslchilik sohasini rivojlantirishni olib borish va muammolarni yechimini topish mahsulдорlikni oshirish, ozuqabob ekinlarni yetishtirish mahsulot ishlab chiqarish va naslchilik seleksiya amaliyotida yangi ilmiy tadqiqot natijalari va innovasion ishlanmalarni yo'lga quyish borasida ko'rsatmalar berilgan. Davlatimiz tomonidan chiqariladigan qator farmon va qarorlari, chorvachilik mahsulotlarini kupaytirishga qaratilgan bulib, ayniqsa, Respublikamiz axolisini sifatli go'sht va sut bilan ta'minlash hozirgi kunning dolzarb masalalaridan biri xisoblanadi. Hozirgi kunda xorijdan ko'plab zotli sigirlar olib kelish kupayib bormokda. Bunday olib kelingan sigirlarni zamonaviy texnologiyalar asosida boqish, saklash, oziqlantirish va turli xildagi kasalliklarga qarshi kurash chora-tadbirlarini amalga oshirish muxim ahamiyatga ega xisoblanadi. Ayniqsa, maxsulдор sigirlar orasida tug'ish patologiyalarini uchrashi yani tug'olmay qolishi o'lik tug'ish holatlarini uchrashi oqibatida fermer xo'jaliklari va axoliga qarashli sigirlarda maxsulдорlikni keskin pasayishi, ayniqsa sut va sut mahsulotlarini keskin kamayishiga, buzoq olishni kamayishi, yuqori maxsulдор hayvonlardan foydalanish muddatlarini qisqarishi xisobiga aholi va fermer xo'jaliklari katta iqtisodiy zarar kurmoqda.

Adabiyot ma'lumotlari shuni ko'rsatadiki, hozirgi kungacha Respublikamiz koramolchilik fermer xujaliklari sharoitida mahsulдор sigirlarda o'lik tug'ilishlar tug'olmay qolish holatlarida jarrohlik amaliyotidan foydalanish to'liq o'rganilmagan. Ayniqsa tug'ish patologiyalarida jarrohlik usullarini amaliyotga tadbiq etish bugungi bozor iqtisodiyoti sharoitlariga mos keladigan usullari ishlab chiqilmaganligi natijasida xo'jaliklarni iqtisodiy imkoniyatlari, sharoitlaridan kelib chiqib samaradorligi yuqori bulgan jarrohlik usullaridan foydalanishni keng yo'lga qo'yish extiyojini tug'diradi.

Adabiyotlar tahlili. Tug'ish patologiyasining sabablari. Og'ir va patalogik tug'ishlar homila yoki ona hayvonga bog'liq bo'lgan bir qator sabablarga ko'ra yuzaga kelishi mumkin. Homila uzunasiga cho'zilgan shakldagi tanadan iborat bo'lib, uning davomida keng (bosh, ko'krak qafasi va tos) va tor segmentlari bo'ladi. Shunga ko'ra, bola tug'ilish jarayonining normal holda o'tishi homila keng segmentlari bilan ona hayvonning tosi yuzasi o'rtasidagi o'zaro mutanosiblikga, shuningdek, bolaning bachadonda to'g'ri joylashishiga bog'liq. Homilaning ona hayvon tosigacha kirib borishi uchun moslashib yotishi homilaning bachadonda to'g'ri joylashishi hisoblanadi. Bu 2 xil:

1) oldingi oyoqlariga boshini qo'ygan holda bosh tomoni bilan yotish va 2) tos tomoni bilan yotish, bunda homila orqa oyoqlari bilan chiqish teshigiga qarab yo'naladi. Bu ikkala holatda ham homilaning orqasi onasining orqasiga qaragan bo'ladi. Homila bilan bog'liq bo'lgan patologik tug'ishlarning sababi quyidagicha:

1. Homila a'zolarining: a) homila bosh tomoni bilan yotganda uning boshi va oldingi oyoqlari va b) homila orqa tomoni bilan yotganda uning orqa oyoqlari va dumining noto'g'ri joylashishi.

2. Homilaning: a) homilaning pastki va b) yon (o'ng yoki chap) tomoni bilan noto'g'ri pozitsiyada joylashishi.

3. Homilaning: a) qomi bilan tik; b) orqasi bilan tik; v) qorni bilan ko'ndalang va g) orqasi bilan ko'ndalang holatda noto'g'ri yotishi.

4. Tos bo'shlig'iga birdaniga ikkita homilaning bir vaqtda kelib qolishi.

5. Homila juda ham katta bo'lishi.

6. Homilaning patologik rivojlangan (majruh) bo'lishi. Sigir yoki biya tug'ayotgan vaqtda kuchanishi bachadonda to'g'ri holatda joylashgan homilani haydab chiqarishga etarli bo'lmasa va patologik tug'ishlarda homila chiqish teshigiga boshi yoki tos tomoni bilan yotadigan qilib to'g'rilanib, o'tkazilgandan keyingina uni kuch bilan tortib olish mumkin. Patologik tug'ish paytida ona hayvonga bog'liq bo'lgan sabablar: kuchsiz yoki kuchli to'lg'oq va kuchanish, tug'ish yo'llarining etarli darajada ochilmasligi, tosining torligi va boshqalardan iborat bo'ladi. Bo'g'oz hayvonlarni tiqis saqlash, molxonada pollarning notekisligi, bo'g'oz hayvonlarni zo'riqtirib ishlatish va ularni etarli darajada oziqlantirmaslik tug'ishning me'yorida o'tmasligiga sabab bo'ladi. Hayvonlarga mog'orlagan, muzlagan, chirigan va boshqa sifasiz oziqlarning berilishi ko'pincha bolaning patologik tug'ilishiga sabab bo'ladi. Hayvonning bo'g'ozlik davrida bachadonning pastga tushib va egilib qolishi, uning buralib qolishi, bachadon grijasi va homila pardalaridagi suyuqlikning ko'payishi kabi kasalliklar bilan og'rishi patologik tug'ishlarning paydo bo'lishiga sabab bo'ladigan omillar hisoblanadi.

Kuchsiz to'lg'oq va kuchanishlar deganda bachadondagi homilani tashqariga chiqarish uchun bachadon va qorin muskullarining etarli darajada qisqara olmasligi tushuniladi. Tug'ish paytidagi kuchsiz to'lg'oq va kuchaniqlar bachadon muskullarining kuchsiz qisqarishi va ular orasidagi pauzaning uzayib ketishi hamda qorin muskullari qisqarishining etarli bo'lmasligi bilan xarakterlanadi. Sabablariga ko'ra, birlamchi va ikkilamchi kuchsiz to'lg'oq va kuchaniqlar farqlanadi. Tug'ish jarayonining boshlanishida to'lg'oq va kuchaniq kuchsiz bo'lsa birlamchi, bachadon va qorin muskullarining uzoq vaqt davomida kuchli, ammo natijasiz qisqarishlari tufayli bachadon va qorin muskullari energiyasining kamayib, hayvonning damonsizlanishi oqibatida yuzaga kelsa, bunga ikkilamchi kuchsiz to'lg'oq va kuchaniq deyiladi. Ko'p bola tug'adigan hayvonlarda homilani chiqarilishi uchun ko'p vaqt talab etiladigan hollarda ham ikkilamchi xarakterdagi kuchsiz to'lg'oq va kuchaniq kuzatilishi mumkin. Tug'ish yo'llarining torligi. Tug'ish yo'llarining etarli darajada ochilmasligi natijasida, ya'ni bachadon bo'yni, qin yoki jinsiy lablarning torayib qolishi sababli patologik tug'ishlar yuz berishi mumkin. Bachadon bo'ynining torayib qolishi. Bachadon bo'ynining juda sekinlik bilan ochilishi yoki mutlaqo ochilmay qolishi, biriktiruvchi to'qimaning o'sishi tufayli uning tor bo'lishi ko'pincha kavshovchilarda va ba'zan boshqa tur hayvonlarda tug'ishning normal holda o'tishiga to'sqinlik qiladi.

Kavshovchi hayvonlarda bachadon bo'yni muskullarining kuchli rivojlanganligi va ularni bo'shashtirish uchun nisbatan ko'p vaqt talab etilishi sababli ularda bu turdagi patologik holat ko'p uchraydi. Sabablari. Bachadon bo'yni muskul qavatlarining zardobli infiltratsiyasi etarli bo'lmasligi sababli bachadon bo'ynining sekin ochilishi (kengayishi) yuz beradi. Bachadon bo'ynining ilgari jarohatlangan joyida biriktiruvchi to'qimaning o'sishi, bachadon bo'ynining qo'shni a'zolar bilan birikib ketishi, to'qimalarda ohak tuzlari to'planishi va oqibatda bachadon bo'ynining torayib qolishiga sabab bo'lishi mumkin. Kavshovchi hayvonlarda ba'zan bachadon bo'ynining tog'aysimon tuzilishi uning kengayishiga yo'l qo'ymaydi. Surunkali servisit (bachadon bo'ynining yallig'lanishi) ko'pincha biriktiruvchi to'qimalar hosil bo'lishiga sabab bo'ladi, bu bachadon bo'yni devorlarining elastiklik qobiliyatini pasaytiradi. Belgilari. Hayvonlarda tug'ishning boshlanishini bildiruvchi barcha belgilar namoyon bo'ladi, lekin kuchaniq kuchli bo'lsada, homila yoki homila pardasi tashqariga chiqmaydi. Hayvon qin orqali tekshirilganda bachadon bo'ynining zich yopiqqligi yoki uni qisman ochilganligi ma'lum bo'ladi. Davolash. Dastlab bachadon bo'ynining ochilish darajasini aniqlash maqsadida hayvonni vaqt-vaqti bilan qin orqali tekshirib, kutib turish lozim. Kuchli kuchaniqlarda qorin ichidagi bosimni kamaytirish maqsadida hayvon gavdasining orqa qismini balandroq holda yotqiziladi. Bachadon bo'ynining ta'sirlanuvchanligini kamaytirish va ochilishini tezlashtirish maqsadida hayvonning dumg'azasiga issiq kompres qo'yiladi. Agar kuchaniq juda zo'rayib ketaversa, yirik hayvonlarga vena qon tomiriga 20%-li spirt eritmasidan 150-200 ml yuborish yoki aroq ichirish (1,5-2 litr),

og'riq qoldiruvchi vositalar (analgin, demidrol, no-shpa preparatlari) tavsiyanomasiga asosan qo'llaniladi. Sigirlarda to'lg'oq va kuchaniqni kamaytirish yoki to'xtatish maqsadida sakral, perisakral anesteziya o'tkazish mumkin.

Bunda 10 - 20 ml 1%-li novokain eritmasi dumg'aza bilan birinchi dum umurtqasi oralig'iga yoki birinchi dum umurtqalari oralig'i umurtqa kanalining epi dural bo'shlig'iga yuboriladi. Bundan tashqari 1:4 nisbatdagi belladonna ekstrakti mazidan bachadon bo'yniga surtiladi. Qo'llangan dorilar natija bermaganda bachadon bo'ynini qo'l bilan kengaytirishga harakat qilinadi. Buning uchun bachadon bo'yni kanaliga vazelin surtilgan barmoqni kiritib parmalagansimon harakatlantirish bilan kanalni kengaytirishga harakat qilinadi. Bachadon bo'ynining kanali kengaygan sari kanalga ikkinchi, uchinchi barmoqni va nihoyat, butun qo'l kiritiladi. Bachadon bo'yni kanalini zo'rlab ochishda kuchaniq tufayli homila pardasining tug'ish yo'llariga chiqishi uning kengayishiga yordam beradi. Bachadon bo'ynini kengaytirishning iloji bo'lmaganda shoshilinch operatsiya qilishga to'g'ri keladi. Shu maqsadda hayvon fiksatsiya qilinadi va narkoz beriladi. Hayvonning tashqi jinsiy a'zolari va qini yaxshilab dezinfeksiya qilingandan keyin uzuksimon pichoq bachadon bo'yni kanalining ichiga ehtiyotlik bilan kiritiladi va bachadon bo'ynining yuqori devori uzunasiga kesiladi, bunda faqat uning sirkulyar tolali qavati bo'ylab kesish lozim. Sigirlarda bu turdagi operatsiya ko'p hollarda samarali, mayda kavshovchi hayvonlarda esa shubhali bo'ladi. Shuning uchun ko'pincha mayda hayvonlarda ularning qorni yorilib homila olinadi (Keserov usuli).

Qinning tor bo'lishi. Qinning tor bo'lishi tufayli ham tug'uruq normal holda kechikmasligi mumkin. Qinning birlamchi torayishi (birinchi marta tug'adigan hayvonlarda) va ikkilamchi torayishi qayta tug'ishda (qin devorida hosil bo'lgan jarohat tufayli) bo'ladi. Qinning tor bo'lishi holati barcha tur hayvonlarida kuzatiladi, qoramollarda ko'proq uchraydi. Sabablari. Qinning tor bo'lishi tug'ma, jarohatlaming o'miga biriktiruvchi to'qimaning o'sishidan chandiq hosil bo'lishi, abscesslar va yallig'lanish jarayonlari hamda tosning etarlicha kengaymasligi oqibatida bo'lishi mumkin. Uzoq vaqt davomida tug'ish va bunda ko'pincha yordam ko'rsatish tufayli qin devorlari juda ham shishib ketishi mumkin. Ko'pincha urg'ochi it va mushuklarda (ayniqsa qari mushuklarda) hamda kamroq hollarda boshqa turdagi hayvonlarda qin teshigining tor bo'lishi o'smalar (sarkomalar, karsinomalar, fibromalar, o'sma, lipomalar va hokazo) natijasida ro'y beradi. Birinchi tug'ayotgan hayvonda saqlanib qolgan qizlik pardasi ham homilaning tashqariga chiqishiga xalaqit berishi mumkin. Davolash. Akusherga yordam beruvchi kishi qin ichiga o'simlik moyi, sovunli yoki zig'ir urug'i qaynatmasini yuborib, homilaning old tomonda joylashgan qismiga sirtmoq solib yoki uni qisqich bilan qisib tashqariga asta-sekin tortadi. Bu vaqtda akusher homila bilan qin devori orasida turgan barmoqlari yordamida qinni imkoni boricha kengaytirishi lozim. Shu yo'l bilan qin devorlariga hech qanday zarar etkazmagan holda homilani tashqariga chiqarib olish mumkin.

Agar bu usul muvaffaqiyatli chiqmasa, bunda qinning torayib qolgan qismlaridagi shilliq pardani kesishga to'g'ri keladi. Qinda o'smalar paydo bo'lgan hollarda uning joyi va katta-kichikligi aniqlangandan keyin bartaraf etish tadbirlari amalga oshiriladi. Masalan, qinda kichikroq shish borligi aniqlansa, dastlab qinga ko'p miqdorda shilimshiqsimon yoki yog'li suyuqlik yuborilib, barmoqlar bilan shishni bir tomonga surib qo'yish va homilani ehtiyotlik bilan tashqariga tortib olishga urinib ko'rish mumkin. Agar bu usul yordam bermasa, qinda paydo bo'lgan o'sma operatsiya qilinadi va homila tashqariga chiqarib olinadi. Homilaning noto'g'ri joylashishi va pozitsiyasi oqibatidagi tug'ish patologiyalari. Patologik holatlarda homilani tug'ish yo'llaridan chiqarib olish uchun uning a'zolarini to'g'ri holatga keltirish muhim ahamiyatga ega. Hayvonga akusherlik yordami ko'rsatish homilani bachadon bo'shlig'iga itarish va boshini to'g'rilab qo'yishdan iborat. Tug'ish Engil o'tgan hollarda homila tosi oldingi chetining ostidan yuqoriga ko'tarib turgan holda uning tumshug'idan yoki burnidan mahkam ushlab bosh qismi bachadondan tug'ish yo'llariga chiqariladi. Tug'ish og'ir o'tganida ko'rsatkich va katta barmoqlar bilan homilaning ko'z kosasidan mahkam ushlab, uning boshini oldingi oyoqlari

ustidan yuqoriga ko'tariladi, homila peshonasidan orqa tomonga itarilib, tumshug'i tug'ish yo'llariga chiqariladi. Qo'l kuchini ishlatish mumkin bo'lmagan, ayniqsa homila o'lik bo'lgan hollarda arqondan qilingan sirtmoqlar, ko'z (ikkita) va sharnirli ilmoqlardan foydalaniladi. Bunda ilmoqning o'tkir uchi ko'z teshigining ichki tomoniga qaratilishi shart. Arqonning ikkala uchidan tortish bachadon devorlarini jarohatlamasligi uchun qo'l nazorati ostida amalga oshiriladi. Sharnirli ilmoqqa arqon bog'lab, yopiq holda uni bachadonga kiritiladi. Ilmoqni homilaning ko'z chuqurchasiga kiritib, uning to'qimalariga chuqurroq kirguncha arqon tortiladi. U yopiq bo'lgani uchun ilmoq tortilayotganda arqon uzilib kesa, bachadon devoriga yoki tug'ish yo'llariga shikast etkazmaydi.

Qo'y va echkini orqasi bilan erga yotqizib, gavdasining orqa qismi ko'tariladi. Bachadonga zig'ir urug'i qaynatmasi, yoki o'simlik moylaridan quyiladi. Qo'l bachadonga kiritilsa, homilani boshidan ushlab, tos bo'shlig'iga tortib chiqaradi. Qo'lni bachadonga kiritishning imkoni bo'lmasa, uni iloji boricha tug'ish yo'llariga kiritilib, sim ilmoqni homilaning ko'z kosasiga ilintiriladi va barmoqlar bilan homila boshi orqaga itariladi. Bunda ko'pincha homilaning tumshug'i tos bo'shlig'iga kirib qoladi. Keyin homilaning ko'z kosasiga o'matilgan ilmoq bilan va homila oyog'idan ushlab tashqariga tortiladi. Cho'chqalarda odatda boshi pastga egilib turgan homila o'lgan bo'ladi. Agar akusher qo'lini bachadonga kiritishga o'lgan bo'ladi, u holda homilaning tumshug'idan ushlab, boshini tug'ish yo'llariga chiqaradi. Qo'lni bachadonga kiritishning iloji bo'lmasa, u holda sim ilmoqlardan foydalaniladi. Bunda ilmoq homilani ko'z kosasiga yoki eshitish yo'liga kiritiladi. Keyin homilani ilmoq yordamida bir oz yuqoriga surib, uning boshi tug'ish yo'llariga chiqariladi. Tosga kiraverishda tiqilib qolgan homila boshini chiqarib olish uchun ilmoq yordamida uni yuqoriga ko'tarish kerak. Homila boshining orqasiga qayrilib qolishi kamdan-kam uchraydi. Hayvonni ichki yo'l bilan tekshirganda homilaning oldingi oyoqlari tug'ish yo'llarida ekanligi aniqlanadi, qo'lni yanada ichkariroq yuborilsa, dastlab homilaning ko'krak osti, bo'ynining pastki qismi (kekirdak halqalarining mavjudligiga qarab), keyin esa yuqoriga qaragan pastki jag'i paypaslanadi. Sigir va biyalarda akusherlik klyukasini homila ko'krak osti qismiga qo'yib, orqa tomonga itariladi.

Ayni vaqtda qo'l bilan homilaning pastki jag'i yoki tumshug'idan ushlab, boshi u yondan bu yonga qimirlatiladi va homilani tug'ish yo'llariga chiqarish uchun harakat qilinadi. Bunda sim ilmoqlar va arqon sirtmoqlardan foydalanish mumkin. Homilaning boshini ehtiyotlik bilan bachadon bo'shlig'idan chiqarish lozim, aks holda bachadon va to'g'ri ichak devorlarining teshilishi xavfi tug'iladi. Qo'y va echkilarda tug'ish yo'llariga qo'lni etarli darajada kiritishning imkoni bo'lsa, homila ehtiyotlik bilan qaytadan bachadonga itariladi, natijada homilaning boshi normal holatga kelishi mumkin. Ba'zan homilani qo'l, sirtmoq va ilmoqlar yordamida tos bo'shlig'iga yo'naltiriladi. Qo'lni bachadonga yuborishning iloji bo'lmasa, uni hayvonning tug'ish yo'llariga imkoni boricha chuqurroq yuborish, ilmoqni homilaning ko'z kosasiga o'rnatishga harakat qilinadi. Bunda homilaning oldingi oyoqlari orqali bachadon bo'shlig'iga itarib, ehtiyotlik bilan ilmoqdan tortiladi. Cho'chqalarda homila boshini to'g'rilash uchun qo'l bachadon bo'shlig'iga kiritilib, homila tumshug'idan ushlanadi, uni bir tomonga qayirib boshi tos bo'shlig'iga chiqariladi. Keyin homila tashqariga tortiladi.

Urg'ochi cho'chqaning tos qismi tor bo'lib, qo'lni bachadonga kiritishni iloji bo'lmasa, sim ilmoqlardan foydalaniladi. Ilmoqlar homilaning ko'z kosasi yoki eshitish yo'llariga kiritiladi, keyin homila qaytadan bachadonga itarilib, uning boshi ilmoqlar yordamida tug'ish yo'llariga tortiladi va tashqariga chiqariladi. Bunda homilaning oldingi oyoqlari tug'ish yo'llarida normal joylashgan bo'lib, boshi esa ular ostida yoki ustida yotgan bo'ladi. Uning hiqildog'i orqa, peshona va burun qismlari esa ona hayvon qorin devorlari tomoniga yo'nalgan bo'ladi. Homila boshi buralganda bo'ynining uchdan bir qismi ham buraladi. Homilani bunday noto'g'ri joylashishi biyalarda ko'proq va boshqa tur hayvonlarda esa kamroq uchraydi. Homila bo'ynining buralib qolishi tug'ish paytida sirtmoqni noto'g'ri qo'llash natijasida ham ro'y berishi mumkin. O'lgan homilani tashqariga chiqarish vaqtida homila boshi va bo'ynini tananing bo'ylama o'qi

bo'ylab buralib qolishi ko'p uchraydi. Yirik hayvonlar homilasini bachadon bo'shlig'iga itarib, qo'lni boshi ostiga yuboriladi va barmoqlar bilan burun yoki peshona qismidan ushlab, uni yuqoriga ko'tarib, tug'ish yo'llariga chiqarishga harakat qilinadi. O'lib qolgan homilalarda boshning bunday noto'g'ri holatini ko'pincha to'g'rilab bo'lmaydi va uni kesib chiqarishga (fetotomiya usulida) to'g'ri keladi. Qo'y-echkilarda homila boshini xuddi yirik hayvonlamiki singari to'g'rilanadi. Buning iloji bo'lmasa, u holda sim ilmoqlari homilaning ko'z kosasiga yoki eshitish yo'llariga ilintirilib, homila ehtiyotlik bilan tashqariga tortib olinadi.

Xulosa: Adabiyot ma'lumotlarini tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, hozirgi kungacha sigirlarda tug'ish patologiyalarini dvolashda va tug'ishga yordm kursatish jarrohlik usullari va amaliyoti to'liq o'rganilmagan. Bu o'z navbatida xo'jaliklarning iqtisodiy imkoniyatlarini hisobga olgan holda tug'ish va tug'ish patalogiyalarida samaradorligi yuqori va arzon mahalliy vositalardan va tezkor va qulay jarrohlik amaliyotlaridan foydalanishni keng yo'lga qo'yish dolzarb muammolardan ekanligini ko'rsatib o'tadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Кондрахин И.П., Левченко В.И. Диагностика и терапия внутренних болезней животных. М.: Изд.ООО «Аквариум-Принт», 2005.С.-652-664
2. Коба И.С. Усовершенствование комплексной фармакотерапии при остром послеродовом мастите бактериально-микозной этиологии. Авторефф. дисс.докт.вет. наук. 2009. С-28-33.
3. Студенцов А.Н., Шипилов В.С., Субботин Л.Г., Преображенский О.Н. Ветеринарное акушерство, гинекология и биотехника размножения, 7-ое изд. М.: "ВО Агропромиздат", 1999.
4. Субботин В.М., Субботина.С.Г., Александров И.Д. Современные лекарственное средства в ветеринарии. Феникс Ростов-на-дону 2000.0
5. Баймишев, Х. Б. Практикум по акушерству и гинекологии: учебное пособие. – 2-е изд. перераб. и доп. – Самара: РИС СГСХА, 2012. – 300 с.
6. Eshburiev B.M. Veterinariya akusherligi. Darslik, Toshkent, 2018.
7. Eshburiev B.M., Eshburiev S.B., Djumanov S.M. Veterinariya akusherligi fanidan amaliy-laboratoriya mashg'ulotlar. O'quv qo'llanma, Samarqand, 2020.

UDK: 619:636.2:618

KATARAL-YIRINGLI MASTITLAR ULARNI DAVOLASH VA OLDINI OLIISHNI TAKOMILLASHTIRISH (Adabiyotlar tahlili)

Magistrant: Raxmonov L.,
Ilmiy rahbar: v.f.n., dotsent Djumanov S.M.

Annotasiya: Maqolada kataral yiringli mastitlar va ularni davolash oldini olishni takomillashtirish bo'yicha chora tadbirlar kasallik qaysi hayvonlarda ko'proq uchrashi, davolash va oldini olishda qaysi usullardan va dori vositalaridan foydalanish bo'yicha adabiyotlar ma'lumotlari keltirib o'tilgan.

Kalit so'zlar: kataral, yiringli, mastitlar, dori vositalar, davolash, kasallik, stafilakok, streptakok, ichak tayoqchasi, so'rg'ich kanali, yelin parinximasi, ratsion, lizotsim, sut yo'llari.

Kirish. Respublikamizda chorvachilikni xususiy mulkchilik asosida rivojlantirish orqali ichki bozorni go'sht, tuxum, sut va baliq mahsulotlari bilan barqaror to'ldirish va aholining turmush darajasini oshirishga katta e'tibor qaratilmoqda chunki Respublikamiz axolisini sifatli go'sht va sut bilan ta'minlash hozirgi kunning dolzarb masalalaridan biri xisoblanadi. Xozirgi